

TEREZA BOUČKOVÁ: ROK KOHOUTA

(2008)

Tereza Boučková (* 1957) uveřejnila v devadesátých letech několik próz (*Indiánský běh*, samizdat 1989; knižně 1991; *Křepelice*, 1993; *Když milujete muže*, 1995), v nichž pracovala převážně s autobiografickým materiálem. Tematizovala v nich svoje osobní dějiny členky disentu a zobrazovala peripetie rodinné, milostné, politické i tvůrčí; texty charakterizuje konfrontace ideálu a všednodenního života, významná role ironie a sarkasmu, stylizace i zcizování pomocí nadsázky a odstupu, poetická zkratka a hravost, metody dramatizace a střihu, ale i důraz na sílu jedinečného lidského příběhu a platnost etiky. V deníkovém autobiografickém

románu *Rok kohouta* se zaměřuje na rodinnou situaci a její vývoj přímo.

Próza zachycuje období jednoho roku, v němž se rozkládá a bortí autorčina snaha o vedení „normálního“ života. Dílo příznačně začíná smrtí jejího tchána a končí zrodem života nového – adoptivní syn Lukáš zplodil dítě s nezletilou dívkou. Mezitím dochází k stále více se dynamizujícímu neblahému vývoji v autorčině tvrdě vybojované a vyvzdorované rodině, jež se prolíná a doplňuje s desítkami epizod a situací tvůrčího i společenského života. Autorka se zde nalézá i beznadějně ztrácí, musí přijímat i odmítat, rozhodovat se a hodnotově vymezovat, obhajovat si před sebou i jinými svoje postoje a stanoviska. Titul vychází z astrologického horoskopu, který říká, že „*v Číně se udržuje víra, že kohout má moc zažehnat zlo, že odhání démony...*“ (167); jeho paradoxní vyznění vzhledem k rázu následných dějů lze vztahovat i ke jménu spisovatelčina otce Pavla Kohouta, k němuž ji váží komplikované vztahy prožívané se smíšenými pocity.

Ústředním problémem života Boučkové, který je s velkou otevřeností předkládán čtenářům, je totální debakl jejího adoptivního rodičovství. Patrik a Lukáš, dva romští chlapi, které si Boučková kdysi nezrušitelně osvojila, se jí a manželovi stále více odcizují a propadají se do kolotoče drobných krádeží, nezájmu o školu, alkoholových a drogových excesů. Křehký konsenzus se hroutlí a nastupují intervence sociálních a represivních aparátů s bezvýhodnou a pesimistickou prognózou. Text podrobně popisuje stupňující se problémy s jejich chováním a socializací (a postupně se věnuje hlavně Lukášovi, mladšímu z obou chlapců – plnoletý Patrik se dostává mimo dosah výchovných kompetencí obou rodičů). Autorka permanentně a až

sebedrásavě bilancuje vývoj a postupný krach vztahů, zaznamenává konflikty, rozmíšky a hádky, bolestně sumarizuje neúnosný stav („*Nemůžeme žít s peněženkami schovanými v podpaží, s neustálým zamykáním, schováváním věcí, s napětím, co zase zmizí, a hlavně s tím strašným zklamáním, že nás kluk, kterého jsme v jeho jedenácti měsících přijali za syna, při každé příležitosti okrade, a pak si s námi sedne ke stolu. S tím se žít nedá*“, 161). Manželé se postupně dostávají do legislativní pasti, kdy již téměř nemohou výchovu syna ovlivnit, ale nesou za něj stále právní odpovědnost. Do vztahu k chlapcům začíná vstupovat kromě rozčarování a hořkého zklamání i neskrývaný despekt, opovržení a téměř nenávisť. Žádné výchovné taktiky a strategie nefungují, sny o úspěchu láskyplné a přijímající výchovy navzdory deprivacím a determinacím, etnickým specifikům a rasovým předsudkům selhávají. Chlapci nakonec už na svoje adoptivní rodiče ani nereagují (na Lukáše vypravěččin manžel musí zavolat policii) a ti jsou nuceni Patrika ponechat jeho osudu a Lukáše předat bez valných perspektiv do ústavní péče.

Zdrcující, deprimující pocit marnosti v mnoha variacích prostupuje celý text a rámuje jej; napětí mezi naprosto odlišným životním stylem dětí (požadavek bezbřehé, permanentní tolerance, pohodlnost a lhostejnost) a matčiny nárokem na život alespoň v základních mezích slušnosti a poctivosti a v mezích zákona se stává hlavním problémem autorčiny zpovědi. Sugestivita a emoční naléhavost této otázky činí z díla působivé svědectví o tragickém konci bytostně humánního záměru – žádná interpretace a racionalizace nemůže z rodičů sejmut pochybnosti o vlastní roli v negativní souhře nepříznivých konstelací.

Pedagogická a rodinná katastrofa se Boučkové propojuje s hlubokou vnitřní krizí (již zároveň do jisté míry iniciuje). Na každodenní potíže a trampoty s nevladatelným synem nasedá i citové ochlazení, různice a pŕtŕky mezi manželi, což autorku podporuje v rozvíjení poměru s kolegou, ženatým mužem; Boučková jej obkružuje ve vší jeho mnohoslibnosti a neurčité nadějnosti, nakonec se ukazuje spíše jako vztahová možnost než jako životní křižovatka nevěry a nového plnohodnotného vztahu.

Vypravěčka však řeší i naplno propukající krizi tvůrčí, jež koresponduje s depresí duševní. Vždyť je „*spisovatelka, která nemůže psát. Tíseň úplně strašlivá. Nikomu to neříkám. Stejně to nepomůže. Já mám tíseň a já s tím musím něco udělat. Nikomu to neříkám, a přitom mám čím dál větší potřebu s někým se objímat (a být objímaná), někoho hladit (a být pohlazená), s někým se milovat (a být milovaná), k někomu se schoulit...*“ (30). Autorka tak psaním deníku (na doporučení svého literárního rádce A. J. Liehma) vytváří svébytnou analogii k Vaculíkovu *Českému snáři* (jehož roznětkou bylo podobné doporučení Jiřího Koláře). Její osamocenosť a ztracenosť v místě bydliště, vesnici nedaleko „*městečka*“ (Beroun) a „*města*“ (Praha), je překonávána energií, vytvářením kontaktů, tvůrčích záměrů a plánů, nápadů a podniků; ventuluje stále obrovskou potřebu stimulující komunikace a dialogu, lidského a uměleckého obohacování.

Román je tak zároveň kronikou jejích rozladění, rostoucího podráždění a vnitřního napětí, manželských sporů a odcizování, senzitivity a nervnosti, jež nakonec ústí v příchod klimakteria. Ve světle nezládnutelných složitostí se nakonec totalitní minulost jeví jako úlevně přehledná a jednoznačně srozumitelná, vyvolávající i záchvěvy nostalgie po pevném a soudržném společenství. Hluboká víra ve smysl a úlohu komunity, pospolitosti a koneckonců společnosti ostatně tvoří jádro autorčina přístupu ke světu. Jejich existence jí poskytuje oporu nejen ve vlastním pobývání zde, ale i k uvažování o něm. („*Šlapala jsem do kopce a přemýšlela, jak jsme všichni zamotaní do svých osudů a nevíme, jak s tím klubkem naložit, jak je rozmotat. Pokud vůbec*“, 316) Ideál „normálnosti života“ zde ztroskotává a musí jej nahradit přesvědčení o jedinečnosti a zvláštnosti lidských životaběhů a účinné vzájemnosti. Psaní v tomto kontextu získává hodnotu sebezáchovnou a autoterapeutickou („*Pišu! Musím. Musím se ze všeho vypsát, aby se mi ulevilo*“, 135); kromě toho je i vášnivou vlastní obhajobou.

Autorka v knize prezentuje také svoje filmové ambice, úmornou anabázi složitých vyjednávání o financování a realizaci svého scénáře (podle jejích námětů byly natočeny filmy *Smradi*, 2002, režie Zdeněk Tyc, a v *Roku kohouta* proponovaný *Zemský ráj to napohled*, 2007, režie Irena Pavlásková), uvažuje o filmovém jazyce, komentuje filmová díla, sní o vlastním režijním vedení (jež je jí přislíbeno, ale před vydáním knihy se neuskuteční). Ideál uplatnění ve filmovém světě se stává i určitou metaforou přesahu neutěšené reality a nového začátku, naplnění nových možností.

Text vznikl na základě deníků a s deníkovostí jej spojuje i metoda koláže. Dílo nepracuje s rafinovanou strukturou, jeho formální nedokonalost odráží i jistou nestabilitu a nejistotu autorčina životního období. Kniha je spíše chronologickým souborem fragmentů, mnohdy nedořečených. Boučková čtenáře vtahuje do svojí intimity, rodiny, domácnosti, předvádí názorně příhody a způsoby vztahování, vyhýbá se však důkladnějšímu popisování a vysvětlování, používá náznak, představuje postavy spíše v akci, charakterizuje je promluvou. Inklinuje tak k dramatickému (v té době pracuje na jevištní adaptaci Felliniho *Silnice*) a filmovému pojetí, nebrání se však dodatečným vstupům a poznámkám. Častými dialogy, přímou i nepřímou řečí usiluje o bezprostřednost, rozpohybovává a zrychluje text zkratkovitou úsečností a hojným užíváním klimaxů a point. Důležitou součástí jejího pohledu je humor, který vzniká nadhledem, zachycením „kouzla nechtěného“ i konfrontací kultivovaného jazyka či patosu a mrazivé reality. V centru je ovšem děj a dynamika akce – reakce, nazírané zevnitř s citem pro škálu emocí a reflexí. Zjevná autenticita příběhu pak vytváří napětí a vzbuzuje zájem o pokračování a další vývoj.

Kniha Terezy Boučkové zaznamenala velký čtenářský úspěch a dlouho se držela v popředí žebříčku bestsellerů. Přispěla k tomu atraktivita a rezonance tématu adoptivních romských dětí i působivý ponor do ubíhajícího života, jež jeho aktérka nemá pevně v rukách a v němž se stává obětí nešťastných a nezaviněných okolností. Zdrojem kritických reakcí a polemik (ovšem také projevů opravdového pochopení

a soucítění, jakož i projevů rasisticky motivovaného souhlasu), jejichž reflexe je také součástí *Roku kohouta*, se stala zejména rezignující svědectví o „neúspěšné“ výchově (rozhovor s Terezou Boučkovou v ženském magazínu *Marianne* z roku 2006). Jeden z ohlasů znamenal také střet se „spisovatelem, mladším kolegou a kamarádem z disentu“ (tj. tehdejší redaktorem *Respektu* Jáchymem Topolem), jenž autorka neváhala řešit prostřednictvím Syndikátu novinářů i s vlastníkem časopisu.

Živá diskuse, která se kolem knihy rozpoutala, se přirozeně orientovala nikoli na „literárnost“ autorčina textu, nýbrž na etické a sociální souvislosti jejích názorů, postojů a činů; předmětem polemiky se tedy stala spíše Tereza Boučková sama než její dílo, které tak otevřelo do té doby tabuizované téma.

Ukázky

Neděláme přece nic špatného. Děláme neděláme, stejně jsme měli pocit viny, že se nám to nepovedlo, že jsme selhali, že jsme kluky dobře nevychovali, proč to nešlo, když jsme se tak snažili? Copak člověk vůbec nic neovlivní? Svou láskou, energií, tím, jak sám žije? Kolik nocí jsem téměř úvahami probděla.

(14–15)

Proč píšu, co nikoho nezajímá? Proč ode mě nikdo nic nechce? (Mour! Pytle mouru!) Proč píšu věci, které nejsou „in“? Proč pořád dělám jen to, co potřebuju já? A pak mě deptá nezám. Tolik bych potřebovala úspěch, ocenění. Proč nemůžu jen tak, levou zadní, napsat nějakou věčičku a někam ji dodat (prodat)? Už toho mít víc v šuplíku nechci!

(63)

Kdyby to mělo smysl, obětovala bych se.

Nakonec jsem to dělala celých sedmáct let, protože jsem asi patnáct let pevně a nezdolně věřila, že moje na osudu vyvzdorovaná rodina je největší hodnota mého života.

Nejhorší jsou zbytečné, nesmyslné oběti.

Jestli není každá oběť zbytečná?

(127)

Vydání

Rok kohouta, Euromedia Group – Odeon, Praha 2008.

Reflexe

Ostatně roli, kterou má u Vaculíka básník Jiří Kolář, jenž Vaculíkovi řekne: „Pište deník“, u Boučkové přebírá A. J. Liehm, jenž jí doporučí v podstatě to samé. A meta, kterou představuje pro Vaculíka Dominik Tatarka, u Boučkové zastupuje jiný slovenský klasik, Rudolf Sloboda, jehož neokázale reflexivní texty Boučková během onoho roku čte.

Jiří Peňás: „O rodičích a zatoulaných kuřatech“, *Týden* 2008, č. 28, s. 68.

Ve výsledku jde o knihu silných zážitků, energického psaní, emocionálně bohatou i invenční mnoha dílčími postřehy, knihu ve svém celku a vnitřním rytmu neustále oscilující mezi póly odhodlání a zoufalství.

Jako by se autorka snažila získat vrch nad svými trápeními, ale zároveň je zde vidět, že jsou to právě tato trápení, již se jí starají o to, že má o čem psát. Svým psaním hledá klíč nejen k tomu, co se jí stalo, a tím vlastně sama k sobě, ale hledá i způsob, jak toto sdělení dostat ven.

Jiří Trávníček: „Kronika jednoho velkého trápení“,
Host 2008, č. 7, s. 16.

Navzdory těmto disonancím, které Boučková převádí do přesných a takřka scenáristicky uměřených vět (a ty dál shromažďuje do „obrazů“) se z jejího „románu převlečeného za deník“ nevytratilo to podstatné: *Toužím*, vyslovuje se autorka lakonicky – a nepřímou tím opisuje skutečnost, která jí v životě strhává zpět od propasti rezignace a ve světě literatury ji umožňuje proměnit „pouhou“ evidenci duševních i fyzických strastí v sugestivní existenciální dobrodružství.

Radim Kopáč: „Deník jako román touhy“, *Divadelní noviny* 2008, č. 12, s. 15.

Tereza Boučková chtěla zřejmě varovat ty, kdo se z idealismu použijí do problémových adopcí, ale místo toho se stala mluvčí všech, kdo soudí, že krást, flákat se a lhát je Romům stejně vrozeno jako černé oči. Kdyby myslela dopředu, nemusela si naběhnout a hlavně se nemusela dotknout lidí s jinou barvou a jinou zkušeností. Neměla raději mlčet? To právě ona neumí, stejně jako nedokáže oddělit své literární postavy od skutečných lidí. Buržoazní kultura měla pro tenhle typ autora název *enfant terrible*: hodně toho zkazí, do leccéhoš šlápne, ale bez něj by se o mnoha věcech nezačalo mluvit.

Tereza Brdečková: „Slovo, čin a odpovědnost“, *Respekt* 2008, č. 29, s. 62.

Je tedy v řádu věcí, že part „sirotky, která si v prohnilem světě uchovává čisté srdce“ v „sirotčím románě“ Terezy Boučkové nesehrávají nevděční adoptivní synové, ale sama vypravěčka: její slavný otec ji v podstatě zapudil, její matka se stará jen o své vlastní trápení. Hrdinka ovšem utrpěným příkořím nezahořkla a statečně bojuje nejen o své vlastní štěstí a profesní uplatnění, ale i o lepší podobu obce, kde se svou rodinou žije, či o pravdomluvnost veřejných médií. *Rok kohouta* můžeme číst také jako detektivku, která namísto otázky „Kdo je vrah?“ čtenáři napořád klade otázku „Kdo může za neutěšený stav světa?“, přičemž mezi všemi řádky především zaznívá vypravěččina odpověď: „Já tedy rozhodně ne.“

Marek Vajchr: „Vlídne autoportréty“, *Revolver Revue* 2008, č.73, s. 234.

Slovo autorky

Musím říci, že pátou verzi už jsem nepsala, přestože jsem cítila, že by možná šlo ještě něco vyškrtnout, že tam ještě někdy plýtvám slovy. Ale nepsala jsem ji proto, že jsem se bála, že by ztratila autenticitu... Nicméně původní zápisky nebyly vlastně moc použitelné, sloužily jen

k tomu, abych si vyvolala atmosféru určité chvíle a oživila si detaily, protože člověk má tendenci zapomínat. Byl to materiál.

„Slušný člověk je dost velký idiot“ (rozhovor vedl Ondřej Horák),
Lidové noviny 16. 5. 2008, s. 1–2.

Bibliografie ohlasů

RECENZE: R. Kopáč, *Divadelní noviny* 2008, č. 12; O. Horák, *Lidové noviny* 24. 4. 2008; J. Chuchma, *Mladá fronta Dnes* 24. 5. 2008; J. Trávníček, *Host* 2008, č. 7; J. Peňás, *Týden* 2008, č. 28; M. Ljubková, *Instinkt* 2008, č. 28; T. Brdečková, *Respekt* 2008, č. 29; P. Anthová, *Literární noviny* 2008, č. 35; L. Jungmannová, *A2* 2008, č. 22; P. Fischer, *Hospodářské noviny* 25. 4. 2008; K. Kadlecová, *Reflex* 2008, č. 25; P. Janoušek, *Tvar* 2008, č. 10; M. Vajchr, *Revolver Revue* 2008, č. 73.

Jiří Zizler